

Niklai Patrícia Dominika

joghallgató (PTE ÁJK), az ÓNSz Elméleti-történeti tagozatának tagja

A közoktatás államosítása Ausztriában a XIX. század második felében

I. Az alkotmányozás kezdete

A XVIII. századi Habsburg Birodalomban az iskolák fenntartásáról a felekezetek gondoskodtak, majd pár évtizedes megszakítás után - amikor a felvilágosult abszolutista uralkodók állami felügyeletet valósítottak meg - a XIX. századra ismét erős befolyást nyertek az oktatás felett. A következőkben célozom annak a folyamatnak a bemutatására, melynek során a XIX. század második felében az Osztrák Császárságban, majd az Osztrák-Magyar Monarchia osztrák területein az egyházak oktatás feletti befolyását lebontották, így állami oktatást valósítottak meg.

A Vormärz, a forradalmi időszak idején az iskolarendszer rendezésének kérdése napirendre került, majd az 1848-as reformsorozat főbb célkitűzései között is szerepelt a közoktatás átalakítása, azonban ekkor csak alapelveket határoztak meg. A törekvések során jelentős szerepe volt Franz Serafin Exner professzornak, aki 6 és 12 éves kor között iskolakötelességet szorgalmazott és az iskolák irányítását egy tanárokból álló iskolai bizottságon keresztül képzelte el.¹ Szintén megemlíteném Ernst Freiherr von Feuchtersleben, aki a Belügyminisztériumban az oktatásügyekért volt felelős 1848 júliusától novemberig. Igyekezett az iskolák és az egyház, illetve az állam kapcsolatát rendezni; úgy vélte, az államnak kell ellátni a fenntartó szerepét, így az egyházak befolyásától mentesíteni kell az iskolákat, anélkül, hogy azokból a klérust teljesen kizárnák.² 1849 júliusában a Belügyminisztériumtól az oktatásügyeket az újonnan létrehozott Vallás- és Oktatásügyi Minisztérium vette át, amelynek élére a katolikus Leo von Thun-Hohenstein gróf került. A gróf személye meghatározó volt az elkövetkező évtizedekben az egyházak és a kormány közötti kapcsolatban.

Az 1848 áprilisában kiadott Pillersdorfi Alkotmány már tartalmazott rendelkezést a felekezetek egyenjogúságáról és az állam, illetve az egyház iskolákhoz való viszonyáról. Az alkotmányozási folyamat következő állomásaként az 1849-ben elkészített Kremsieri Tervezet

---

¹ Engelbrecht, Helmut: Geschichte des österreichischen Bildungswesens. Band IV: Von 1848 bis zum Ende der Monarchie. Österreichischer Bundesverlag, Wien 1986, 107-108. o.

² Scheipl, Josef – Seel, Helmut: Die Entwicklung des österreichischen Bildungswesens von 1750-1938. Leykam Verlag, Graz 1987, 40. o.

széleskörűen rendelkezett az állampolgárok jogairól; ezek gyakorlása a vallási meggyőződéstől függetlenként volt meghatározva, így az állampolgárok oktatása között sem tett különbséget a tervezet. Kimondta, hogy minden állampolgár számára biztosítani kell az elégséges oktatást közös intézményekben, melyek felett egyetlen vallásközösség sem gyakorolhat döntő befolyást. Tehát a tervezet állami intézményként szabályozta az iskolákat, amelyekben a különböző felekezetekhez tartozó gyermekek közösen tanultak volna. Bár ez a korszaknak megfelelő volt, Ferenc József trónra kerülésével megakasztotta a kodifikációt, és 1849. március 4-én oktroy útján, császári pátenssel adott - az egységes rendezés és centralizáció elvének megfelelően - az egész birodalomra kiterjedő hatállyal alkotmányt.

Az így oktroyált Olmützi Alkotmány (más néven Márciusi Alkotmány) az alapjogok tekintetében követte a Kremsieri Tervezet szellemiségét, de szűkebben értelmezte őket. Az állampolgárok jogairól egy az alkotmányhoz csatolt pátensben rendelkeztek, mely csak a ciszlajtán területen volt hatályos. Ez alapján minden törvényesen elismert egyház az oktatási, kulturális, vallási alapok birtokában maradhatott, illetve használhatta azokat, az állami törvények keretei között. A Kremsieri Tervezethez hasonlóan itt is meghatározták, hogy mindenki - aki az erre való képesítését megfelelően igazolja - alapíthat oktatási intézményt. A népoktatást szintén nyilvános intézményekben határozta meg. A vallásoktatásról az adott felekezet volt köteles gondoskodni, azonban az oktatás és nevelés felett az állam főfelügyeletet gyakorolt. Mivel az alkotmány intézményeit nem állították fel, a gyakorlatban e rendelkezések megvalósítása hiányos volt.³

II. A konkordátumhoz vezető út

Az egyházi szabadság támogatói közé tartoztak Friedrich Schwarzenberg és Josef Othmar von Rauscher hercegérsek, akiknek vezető szerepük volt az Olmützi Alkotmány kihirdetése után összehívott püspöki gyűlésen is 1849. április 29. és június 20. között. A konferencia célja az volt, hogy az egyház jogállását megvitassák és a jövőre nézve a kormányzat egyházpolitikájának kereteit egy a Szentszékkal kötött konkordátumban lefektessék. Az egyházi előjáróknak tehát lehetősége nyílt megfogalmazni kéréseiket a kormányzat felé.⁴

A püspöki konferencia főbb témái közé tartozott a tanulmányi- és oktatási alap és az oktatásügyek mellett a házasság, egyházi igazgatás, egyházi hivatalok, istentisztelet, kolostorok

---

³ Hosp, Eduard: Kirche in Österreich im Vormärz. Verlag Herold, Wien-München 1971, 222. o.

⁴ Hosp: i. m. 222. o.

ügyei és egyházi illetékesség.⁵ Követelték az alapok feletti tulajdonjogot, illetve részvételük biztosítását ezek kezelésében. Hangsúlyozták, hogy a jezsuita rend vagyont a katolikus iskolákra kell fordítani, elleneztek a nem katolikus oktatóknak az abból való alkalmazását és fizetését. A püspökök fenn akarták tartani befolyásukat a tanárok kinevezése felett. A teológiaoktatáshoz új tantervet javasoltak. Véleményük szerint a vallásoktatás irányítását és felügyeletét minden iskolában az egyháznak kell ellátnia.

A bécsi püspöki gyűléssel kapcsolatban az április 26-i minisztertanácsi ülésen tárgyaltak az egyházügyi kérdésekről. Ezek közé tartozott az egyház oktatásában való szabadsága, valamint az egyházi utánpótlás képzése. Az állam felügyeleti jogának gyakorolását vetítették elő mind az egyházi, mind a világi tanítók képzése felett. Fontosnak tartották a püspökök véleményének kikérését a vallásoktatók kinevezésével és az erre való befolyásukkal kapcsolatban. Emellett a vallásoktatást - ahogyan korábban is - a lelkész feladatáknak határozták meg, ugyanakkor a népoktatási intézményeket nem szerették volna egyházi kézben hagyni. Ezen felül több pontban rendelkeztek még az egyházat érintő kérdésekről, így többek között a Szentszékkal való kapcsolattartás és egyéb viszonyaik rendezése tekintetében már ekkor napirendre került a konkordátum megkötésének lehetősége. A minisztertanácsi ülés zárásaként a pontok egyeztetését Schwarzenberg hercegére és Bach igazságügy miniszterre bízta. A kormány és a püspöki gyűlés közötti közvetítőnek Pratobevera bárót választotta a minisztertanács.⁶

A május 2-i minisztertanácsi ülésen Bach arról számolt be, hogy a püspökök megfogalmazták javaslataikat.⁷ A püspöki konferencia eredményeként létrehozott beadványok közül az ötödik kifejezetten az oktatással volt kapcsolatos. A június 15-i beadványban szóltak arról, hogy az egyház döntsön az egyházi tanárokról, illetve befolyást gyakoroljon a katolikus iskolák felett.

Thun kultuszminiszter 1850 januárjában a püspöki konferencia beadványait a minisztertanács elé terjesztette.⁸ Úgy gondolta, hogy az ebben foglalt kívánásaik nagyrészt megfelelőek. A minisztertanács vitája elhúzódott, így a kultuszminiszter egyéni

⁵ *Leisching, Peter*: Die römisch-katholische Kirche in Cisleithanien. In: Wandruszka, Adam – Urbanitsch, Peter (szerk.): Die Habsburgermonarchie 1848-1918, Band IV: Die Konfessionen. Verlag der österreichische Akademie der Wissenschaften, Wien 1985, 23-24. o.

⁶ Die Protokolle des österreichischen Ministerrates 1848-1867, Das Ministerium Schwarzenberg, Abteilung II, Band 1, Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, Wien 2002, Ministerrat von 26-27. 4. 1849.

⁷ Die Protokolle..., Abteilung II, Band 1, Ministerrat von 2. 5. 1849.

⁸ Die Protokolle des österreichischen Ministerrates 1848-1867, Das Ministerium Schwarzenberg, Abteilung II, Band 2, Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, Wien 2005, Ministerrat von 15-17. 1. 1850.

kezdeményezéssel a császárhoz fordult. A március 14-i ülést Ferenc József elnöklete alatt tartották, a püspöki kezdeményezéseket újra megvitatták, ezután az uralkodó felhatalmazta a kultuszminisztert a tervezet szerkesztésére, amely magában foglalta többek között az oktatási ügyeket is.⁹ Ezt egy héttel később Thun a minisztertanács elé terjesztette, és kisebb változtatásokkal el is fogadták.¹⁰

A tanácskozások eredményeképpen született meg az április 7-i rendelet az egyház ügyeinek rendezéséről, és az április 13-i rendelet az oktatáshoz kapcsolódóan.¹¹ Ezek által a szabad kapcsolattartás a Szentszékkel biztosítva volt, kimondták az egyházi illetékességet egyházi személyek felett, illetve az egyházi ügyekben való tanítási jogosultságot püspöki engedélyhez kötötték. A rendelkezések hatályát az Olmützi Alkotmányhoz kötötték. Ezzel a püspöki konferencia követeléseit jelentős részben teljesítették.¹² Az állam és az egyház viszonyát továbbra sem rendezték teljes egészében, bár Thun további miniszteri rendeleteket és a pápával kötött megállapodást helyezett kilátásba.

Az 1849 nyarán a protestáns egyházak képviselői által tartott konferencia eredményeit - a katolikus püspökökéhez hasonlóan – szintén a minisztertanács elé terjesztették. Ebben csupán a legfontosabb pontokat foglalták össze, így az egyenlőséget a katolikusokkal, vegyes házasságok kérdésének megoldását, illetve a felekezethez tartozó gyermekek vallásos nevelését.

III. Konkordátum-iskolák

A neoabszolutizmus időszakában Ferenc Józsefnek szüksége volt a római katolikus egyházra, hiszen az a Birodalom meghatározó tényezője volt: korábban államegyházi státuszt élvezett, emellett hívei között tudhatta a császár mellett a lakosság jelentős részét, így fontos szerepe volt abban, hogy a birodalom nemzetiségeit összefogja. A katolikus egyház jóindulatának megőrzéséhez azonban elengedhetetlen volt, hogy felszámolja a XVIII. század végi jozefinizmus hatásait, így Ferenc József 1855-ben konkordátumot kötött az egyházi állammal, melyet augusztus 18-án fogadtak el, majd november 5-én császári pátensben hirdettek ki.¹³ A

⁹ Die Protokolle... Abteilung II, Band 2, Ministerrat von 14. 3. 1850.

¹⁰ Die Protokolle... Abteilung II, Band 2, Ministerrat von 21-22. 3. 1850.

¹¹ RGBl. Nr. 156., 157. 1850.

¹² *Kletečka, Thomas - Schmied - Kowarzik, Anatol*: Einleitung. In: Die Protokolle des österreichischen Ministerrates 1848-1867, Das Ministerium Schwarzenberg, Abteilung II, Band 2, Wien 2005, XIX-XX. o.

¹³ *Leisching*: i. m. 25. o.

Ferenc József császár és IX. Pius pápa között létrejött konkordátum mint sajátos nemzetközi jogi szerződés szabályozta az állam és az egyház viszonyát.

Bár a konkordátum nem foglalkozott hosszan az iskolákkal, az ezeket érintő szakaszok hatása azonban meghatározó volt. A katolikusok oktatása egészében a katolikus egyház hatáskörébe került, a püspökök joga volt a nevelés felügyelete.¹⁴ Az iskolákban az egyházi dogmák alá rendelték a tudományt, a püspökök határozták meg a tankönyveket, valamint cenzúrajog illette meg őket a világi könyvekkel szemben.¹⁵ A vallásoktatást kizárólag pap végezhetette, de a többi tanár is egyházi felügyelet alatt és egyházi kötelezettséget teljesítésével vállalhatta csak a hivatalát. Tehát a tanárok felett minden iskolában a katolikus egyház gyakorolta a főfelügyeletet, nem csak a vallást oktatók felett. Ez csak részben volt újdonság, hiszen az iskolák és a katolikus egyház közötti - már I. Ferenc 1805-ös rendelkezése óta ténylegesen fennálló - szoros kapcsolatot csupán törvényesen elismerték, de nem ekkor hozták létre.¹⁶ Az így kialakított oktatási rendszer erősen a konkordátum hatása alatt állt, ennek következménye volt a „Konkordátum-iskola” kifejezés használata a korszak iskoláinak jellemezésére.

A római katolikus egyház tehát újra az államélet döntő tényezőjévé vált, így az állam megszüntette 1848-ban megfogalmazott semlegességét a felekezetekkel szemben. A konkordátummal ugyan a katolikus egyház és az állam viszonya rendezésre került, a többi felekezettel szemben ez a lépés még váratott magára. A protestánsok számára az 1861-es Protestáns Pátens hozott némi változást, amely ugyan tételesen az iskoláikról és oktatáshoz való viszonyukról nem rendelkezett, de egyenlőséget biztosított a katolikusokkal.

Bár a katolikusok és a pápa mellett a centralizmus ellenzői is pozitívan értékelték a katolikus autonómia biztosítását,¹⁷ a konkordátum rendelkezései a többi felekezet, valamint a liberálisok tiltakozását váltották ki. Sorra jelentek meg a konkordátumot bíráló, olykor szatirikus hangvételű írások. 1855 és 1868 között elterjedtek a brosúrák is, amelyekben megfogalmazták gondolataikat mind a konkordátumot ellenzők, mind az azt támogatók.¹⁸ Iskolarendszere egyike volt a fő kritikáknak. A liberálisok az úgynevezett „Konkordátum-

¹⁴ *Brauneder, Wilhelm*: Osztrák alkotmánytörténet napjainkig (fordította: Kajtár István). JPTE Állam- és Jogtudományi Kar, Pécs 1994, 182. o.

¹⁵ *Baltl, Hermann - Kocher, Gernot*: Österreichische Rechtsgeschichte von den Anfängen bis zur Gegenwart. Leykam Buchverlag, Graz 2008, 232. o.

¹⁶ *Vocelka, Karl*: Verfassung oder Konkordat. Verlag der österreichische Akademie der Wissenschaften, Wien 1978, 29. o.

¹⁷ *Benedikt, Heinrich*: Die Monarchie des Hauses Österreich. Oldenbourg Verlag, München 1968, 136. o.

¹⁸ Bővebben lásd: *Vocelka*: i. m. 32-41. o., 92-143. o., 144-156. o.

iskolákat” („Konkordatschule”) erősen negatív fényben tüntették fel.¹⁹ Erről számolt be több miniszteri konferencia jegyzőkönyve is, így az 1859 augusztusában tartott ülés is, amikor a konkordátum oktatásra vonatkozó rendelkezéseivel kapcsolatban emelte fel hangját Bruck pénzügyminiszter. Szerinte a konkordátum által az államon belül a katolikus egyház szinte önálló államot képez, illetve csorbítja a szuverenitást, és túlságosan beleavatkozik az oktatásügyekbe is.²⁰

Az iskolákkal kapcsolatban a katolikusok és az akatolikusok közötti ellentétek rendezése szintén fontos téma volt a miniszteri konferenciákon. Erről tanúsít az 1859. december 10-i jegyzőkönyv is, amelyben egy Gotschdorfban felállítandó evangélikus iskolával kapcsolatban akadályként hivatkoztak a felekezeti ellentétre.²¹

Az 1860-as évek kezdetén sikertelenül próbálták az egyház befolyását visszaszorítani. Ennek ellenére az egyház pozíciója meginogni látszott, így a pápa és az osztrák püspöki kar felszólalt az 1855-ben elért státuszuk biztosítása érdekében. Azonban a liberális erők az egyházi befolyás csökkentését szorgalmazták a közös iskolákban.²² Az elkövetkező években folyamatosan visszaszorult a konkordátum érvényesítése, majd a liberális politikai törekvések eredményeként és a felekezetek közötti béke fenntartása érdekében 1874-ben hatályon kívül helyezték.

IV. Az alkotmányos monarchia közoktatási reformja

A Habsburg Birodalom számára az 1859-es év több szempontból is választóvonalat jelentett. Ehhez az évhez kötődik a neoabszolutizmusból alkotmányosságba való átfordulás. A külpolitikai, illetve katonai kudarcok politikai válsággal is együtt jártak, így elkerülhetlenné vált a rendszer reformja. Az új tagokkal bővülő minisztertanács megőrzött korábbi, konzervatív tagokat is. Az átalakulás a korábbi rendszer gyengülésének volt köszönhető: gyengült a császár maga, az autokrata-centralista kormányzat és az egyházi erők. Utóbbival szoros összefüggésben állt Thun, aki - a jegyzőkönyvek alapján a minisztertanács többi részével szemben érzékelhető ellenállása ellenére - egy volt azok közül, akik 1859 után is a kormányban maradtak. Legtöbbször véleményével azonban kisebbségben maradt, végül 1860-ban ő is elhagyta a kormányt. Ezeknek a változásoknak eredményeként a társadalmi erők és a liberálisok teret

¹⁹ Engelbrecht: i. m. 109. o.

²⁰ Die Protokolle des österreichischen Ministerrates 1848-1867, Das Ministerium Rechberg, Abteilung IV, Band 1, Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, Wien 2003, Ministerkonferenz von 6. 8. 1859.

²¹ Die Protokolle... Abteilung IV, Band 1, Ministerkonferenz von 10. 12. 1859.

²² Engelbrecht: i. m. 110-111. o.

nyertek, majd 1861-ben már utóbbiak adták a minisztertanács többségét. Miniszterprogramjuk számos lehetőséget megnyitott, így összességében ez az időszak tekinthető a liberális alkotmányos állam alapjának.²³ A külpolitikai kudarcok és a belpolitikai válság megalapozta a kiegyezéshez vezető utat, emellett megkezdődött a konkordátum ellensúlyozása az 1867-es Dezemberverfassung (Decemberi Alkotmány) és az 1868-as Maigesetze (Májusi Törvények) elfogadásával.

Eduard Sturm az alkotmányhoz készített tervezetében a népoktatás állami feladatként szerepelt, a vallásoktatás megszervezését viszont a felekezetek feladatáént jelölte meg.²⁴ Ezt a nézetet tükrözi az elkészült alkotmány is. A vallásszabadság gyakorlásáról és az oktatásról a rendelkező cikkek elsősorban rögzítették, hogy az állampolgári jogok gyakorlása független a vallási meggyőződéstől. A törvény által elismert egyházak és vallásközösségek mindegyike rendelkezhetett az oktatás céljára meghatározott javakkal. Az állam biztosította a tudomány és az oktatás szabadságát. Az oktatási intézmények alapítására minden állampolgár joggal bírt, aki erre képesítéssel rendelkezett. Az iskolák irányítása és felügyelete az államhoz került, az iskolai vallásoktatás pedig az adott felekezet hatáskörébe tartozott - Sturm javaslatának megfelelően. Az állami felügyelet meghatározásával a püspökök jogait e téren visszaszorították. Az egyházi szerepvállalás ezután az iskolafelügyeleti hatóságokban jelent meg, a helyi, kerületi és országos tanácsokba tagokat delegálhattak, melyekben gyakran többségben is voltak. A tananyagra és a tankönyvekre azonban nem bírtak befolyással, csupán a vallásoktatásról gondoskodtak.²⁵ A Dezemberverfassung által biztosított állampolgári jogok - így a vallásszabadság, illetve annak biztosítása az iskolákban - ténylegesen érvényesülhettek, hiszen a Reichsgericht előtt hivatkozhattak rájuk.

A konkordátum felbontására, illetve az állam és az egyház viszonyának rendezésére az osztrák képviselők részéről három főbb megoldási javaslat érkezett. Eugen Mühlfeld nyújtott be elsőként tervezetet a képviselőház elé 1867 júniusában, melyben a konkordátum teljes hatályon kívül helyezését támogatta. Ezt követte Eduard Herbst, aki három speciális törvénnyel szeretne volna megoldani a konkordátum felbontását. A képviselőháznak harmadik megoldást kínálva az ultramontanizmus (a pápa elsőbbségét hirdető irányzat, melynek elnevezése - „hegyeken túli” - Róma földrajzi elhelyezkedésére utalt) híve, Albert Jäger törvényhozáson

---

²³ *Malfer, Stefan*: Einleitung. In: Die Protokolle des österreichischen Ministerrates 1848-1867, Das Ministerium Rechberg, Abteilung IV, Band 1, Wien 2003, LXVIII-LXX. o.

²⁴ *Dziadzio, Andrzej*: Weltliche oder konfessionelle Schule? Der Streit um den Religionsunterricht in der österreichisch-ungarischen Monarchie nach der Ära des Liberalismus. 2016 - megjelenés alatt, 3. o.

²⁵ *Leisching*: i. m. 174. o., *Engelbrecht* i. m. 112. o.

kívüli tárgyalást javasolt az uralkodó és a pápa között a képviselőház által meghatározott elvek mentén. Azonban a tárgyalásos megoldás támogatói kisebbségben maradtak, és a képviselőház többsége elfogadta Herbst törvénytervezeteit.²⁶ Az oktatással kapcsolatos tervezet vitája során a képviselők érveltek a tudomány és a hit elválasztása mellett, így az iskolák állami felügyelet alá helyezését látták célszerűnek. Alexander Julius Schindler élénken szólalt fel az iskolák és az egyház elválasztása mellett: a képviselőházban kifejtette, hogy mind a tudomány, mind a hit katedrát érdemel, ugyanakkor a hit katedráit a templomokban kell felállítani, az iskolákban a tudománynak van helye. A javaslat harmadik vitája után a képviselőház 1867. október 29-én elfogadta a Herbst által kidolgozott tervezetet az iskolák és az egyház viszonyáról.

A felsőházban a tervezet támogatói között volt Hasner kultuszminiszter és több költő, tudós, katonai vezető, az ellenzők között pedig Thun korábbi kultuszminiszter, Schwarzenberg hercegérsek és számos püspök. A felsőházi kisebbség az iskolákról szóló tervezethez azt a kiegészítést tette, hogy a katolikus egyház kellő befolyását biztosítsák a katolikus ifjúság erkölcsi-vallási nevelése felett, illetve őrizzék meg a nép- és középiskolák felekezeti jellegüket. Ezt követően a többségi tábor is változtatást ajánlott, az álláspontjuk szerint megfelelő kifejezések - így például a „vallási-erkölcsi nevelés” helyett „vallásgyakorlat” - használata érdekében. Végül a javaslatot a felsőház is elfogadta.²⁷

Így tehát megszületett az állam és az egyház viszonyát rendező, a Dezemberverfassung meghatározásainak megvalósítására megalkotott²⁸ három Maigesetze 1868-ban. Ezek voltak a házassági törvény, az állami anyakönyvezésről és az iskoláknak az egyházhoz való viszonyáról szóló törvény, valamint az állampolgárok interkonfesszionális viszonyairól szóló törvény.

Az 1868. május 25-i törvény rendelkezett az oktatás és a felekezetek kapcsolatáról. Az oktatási és nevelési ügyeket az állam legfőbb irányítása és felügyelete alá vonta, melyről az erre a célra létrehozott szervein, illetve az oktatási minisztériumon keresztül volt köteles gondoskodni. A vallásoktatást és a - felsőházi javaslat elfogadása előtt a „vallási-erkölcsi nevelés” kifejezésnek megfelelő - vallásgyakorlatot az adott felekezet feladatkörében tartotta, azonban kimondta, hogy a többi tantárgy oktatása független legyen minden felekezeti befolyástól. A vallásoktatásról csak a felekezetek által erre képesnek nyilvánított személy gondoskodhatott, képesítéssel kellett rendelkeznie, az oktatási tevékenységre a felettes egyházi

²⁶ *Vocelka*: i. m. 56-64. o.

²⁷ *Vocelka*: i. m. 71-84. o.

²⁸ *Herger Csabáné*: A növételtől az állami anyakönyvvezetőig. Dialóg Campus Kiadó, Budapest-Pécs 2006, 59. o.

hatóság jogosította fel. A magániskolákban vallásra tekintet nélkül kinevezhetőek voltak az oktatók. A hittankönyveket is az egyházi hatóságnak kellett jóváhagynia. Az egyes felekezetek iskoláinak más felekezetekhez tartozók általi látogatása nem volt tiltott. Az állam által alapított iskolák mindenki számára hozzáférhetőek voltak, az oktatáshoz való jog minden állampolgárt megilletett vallásra való tekintet nélkül. Emellett minden felekezet alapíthatott és fenntarthatott iskolát a körébe tartozók számára, azonban természetesen ezek az intézmények is alá voltak rendelve az oktatási törvényeknek és jogaik gyakorlásához meg kellett felelniük minden törvényes feltételnek. Felügyeleti jogán az állam helyi, kerületi és területi iskolatanácsokat állított fel az iskolákban.²⁹ Ezekben biztosítani kellett a felekezetek képviselőit is a politikai képviselők és iskolai szakemberek mellett. A továbbiakban a vallási közösségek csak az általános- és középiskolák hitoktatással kapcsolatos ügyeire bírtak befolyással. Az állami iskolákban az oktatásnak minden egyház befolyásától mentesen kellett folynia. Az iskolák feletti felügyeleti jog tehát állami hatáskörbe került; a vegyes állami-egyházi iskolai felügyelet helyett kizárólagos állami felügyeletet valósítottak meg.

Az 1868. évi Maigesetze célja az állam és az egyház elválasztása, illetve a felekezetek egyenlősítése és a katolikus egyház előjogainak megszüntetése volt. Nem csodálkozhatunk tehát azon, hogy ezeket a szabadelvű törvényeket a katolikus többség éles kritikának vetette alá, mint ahogy felemelte hangját ellenük IX. Pius pápa és több püspök, többek között Linz püspöke, Franz Joseph Rudigier is. A három Maigesetze és a Dezemberverfassung alapjogi katalógusa - a katolikus előjogokat biztosító konkordátummal szemben - a felekezetek közötti egyenlőség elvét határozta meg, így a katolikus felfogás szerint egyben a konkordátum megszegését jelentették, ugyanakkor a protestánsok örömmel fogadták az oktatás, a házasság és az egyházak felett a jozefinista állami felségjog helyreállítását. Az állam semlegességének meghatározó feltétele volt a felekezetek törvény által biztosított, egymással szembeni egyenjogúsága és a magánszemélyek vonatkozásában a lelkiismereti- és vallásszabadság, amelyek érvényesítését az oktatásban is biztosítani kellett.³⁰

V. A birodalmi népoktatási törvény

---

²⁹ Herger Csabáné: Polgári állam és egyházi autonómia a 19. században. Új Mandátum Könyvkiadó, Budapest 2010, 58. o.

³⁰ Leisching: i. m. 42-47. o.

1869. május 14-én, a Maigesetze kiegészítéseként és a konkordátum elleni fellépés következményeként adták ki a birodalmi népiskolai törvényt.³¹ A parlament Leopold Hasner oktatásügyi miniszter javaslatát 1869 márciusában kezdte tárgyalni. A törvény célja – a Májusi Törvények által kijelölt iránynak megfelelően - az egyházi befolyás alatt álló iskolák helyett felekezeti szempontból semleges, közös iskolák felállítása volt, melyek felett az állam gyakorol főfelügyeletet. A vallásoktatást azonban szükségesnek tartották, így az egyházak feladataként fenntartották.

Ennek megfelelően a törvényben az iskolák céljaként határozták meg a gyermekek vallási és erkölcsi neveléséről való gondoskodást is. Ugyanitt kimondták azt, hogy az állam által alapított és fenntartott iskolák közös iskolák, amelyekben felekezeti hovatartozástól függetlenül tanulhat minden gyermek. Bevezették az állami 8 éves oktatást, amely kötelező jellegű, ingyenes és a felekezettől független volt. Emellett azonban más államok oktatási törvényeitől eltérő véleményen voltak a vallásoktatás fontosságát illetően, a kötelező tárgyak között első helyen sorolták fel a vallásoktatást, amelyről az adott felekezet volt köteles gondoskodni. A vallásoktatást elláthatta egy világi tanár is, de kizárólag a felekezet jóváhagyásával, akinek képesítésére meghatározott követelményeket írtak elő. Ugyanakkor a tankönyvek megválasztására és a tananyagra vonatkozóan már nem volt befolyásuk. A tantervet a kultuszminiszter határozta meg az iskolatanácsokkal egyetértésben, melyekben a felekezetek részvétele biztosított volt. A vallásoktatás tananyagáról az egyházi hatóságok döntöttek. Rendelkezéseiket a vallásoktatásról és a vallásgyakorlatról ki kellett hirdetni.

A gyakorlatban azonban sok helyen megőrizték egyházi jellegüket az iskolák, bár mind felett érvényesült az állami főfelügyelet, így az állam határozta meg a tanrendet, a tankönyveket, a tanárokat, a taneszközöket. Ugyanakkor az egyházi befolyás jelentős maradt a tanárok felett.³² Arra az esetre, ha valamely felekezet nem látná el vallásoktatással kapcsolatos feladatait, a törvény felhatalmazta az országos iskolai hatóságot, hogy tegye meg a szükséges intézkedéseket; így tehát szankcionálták is a köteleességek megszegését. Sturm évekkel később is hangsúlyozta a törvény jelentőségét a vallásoktatás szempontjából, valamint azt, hogy az állami oktatásban az egyháznak mégis kiemelkedő szerepet biztosítottak.³³

Az egyházi iskolák magániskolaként fennmaradhattak a közös intézmények felállítása mellett, ha megfeleltek az állami törvényeknek, illetve megkapták erre a jogot. Azonban emiatt

---

³¹ RGBI. Nr. 69., 1869.

³² *Leisching*: i. m. 50. o.

³³ *Dziadzio*: i. m. 4. o.

sokszor nehézségek adódtak, mert az egyházi tanárok nem mindig rendelkeztek az állami előírásoknak megfelelő képesítéssel, így több helyen nehézségbe ütközött a törvény végrehajtása.

A törvénynek természetesen ellenzői is akadtak.³⁴ Az új iskolarendszert a katolikus-konzervatívok részéről erős támadás érte, azonban a felekezeti iskolák iránti törekvésük sikertelen volt. Kifejtette véleményét IX. Pius pápa, illetve több püspök is felemelte hangját a közös iskolák ellen, hangsúlyozva, hogy az oktatás és a keresztény nevelés az egyház, különösen a római katolikus egyház feladata.³⁵ Megtagadták a vallási és felekezeti kötődés nélküli iskolákat. A pápa olyannyira ellenezte a törvényt, hogy egyházi büntetéssel fenyegette azokat, akik megalkották, végrehajtották, illetve ezekben közreműködtek.³⁶ Rudigier püspök újfent nemtetszését fejezte ki, egyben ellenállásra szólította fel lelkészeit az új oktatási rendszerrel szemben. Szerinte az oktatás az egyház „Istentől származó joga”. Körlevelében a pápa elutasítására hivatkozott a törvényekkel kapcsolatban, hangsúlyozta a konkordátum érvényességét és papjait a törvénnyel szembeni ellenállásra szólította fel. A linzi püspököt 1869 júniusában bíróság elé állították, majd két hétre börtönbe zárták, körlevelét pedig megsemmisítették. Az ítélelhozatal napját követően azonban a császár felmentette Rudigiert. Ferenc József lelkiismereti okokból egyáltalán nem örült annak, hogy a szabadelvű törvényhozás eredményeként a támadott rendelkezések megszülettek, e felfogása nyilvánult meg a püspök felmentésében is.³⁷

A birodalmi népiskolai törvénynek hatása volt az egész birodalomra, és Ausztrián belül is jelentős mértékben emelte az oktatás színvonalát. Az ellenzők számos kritikájának ellenére az ország későbbi fejlődésére is meghatározó volt az ekkor kialakított közös, felekezetre tekintet nélküli iskolarendszer hatása.³⁸

VI. Visszalépés a felekezeti jelleg felé: az 1883-as novella

Az 1870-es években a liberálisok egyházpolitikájával és felekezeti törekvésekkel szemben léptek fel az osztrák konzervatív, katolikus erők a népoktatási törvény legélénkebb ellenzőiként. 1877-ben az első osztrák „Katolikus nap” alkalmával harcot hirdettek a felekezet nélküli

³⁴ A kritikák részletezését lásd: *Engelbrecht*: i. m. 116-117. o.

³⁵ *Leisching*: i. m. 176. o.

³⁶ *Engelbrecht*: i. m. 117. o.

³⁷ *Leisching*: i. m. 47-50. o.

³⁸ *Engelbrecht*: i. m. 116. o.

iskolarendszer ellen.³⁹ Az 1870-es évek végére a parlamentben koalíciót alakítottak a liberális törekvésekkel szemben. Az Auersperg által vezetett liberális kormányt 1879-ben leváltotta Eduard Taaffe miniszterelnök kormánya.⁴⁰ Az elkövetkező években igyekeztek a liberális egyházügyi törvényeket és a gyakorlatban elért kultuszpolitikai sikereket visszaszorítani. A konzervatív kormány jó kapcsolatra törekedett a katolikusokkal, törekvéseik is támogatásra leltek több egyházi méltóság, így például Rauscher érsek részéről. A katolikusok a vallásos, keresztény nevelést szorgalmazták, ennek kapcsán a kormányzat is elismerte a vallásos nevelés fontosságát, különös tekintettel hangsúlyozva a többségi katolikus vallást. A kormány úgy vélte, hogy a katolikus vallás fontos összetartó erő lehet a soknemzetiségű, soknyelvű birodalomban. A katolikus nevelést a felekezeten kívülivé válás, hitelhagyás ellensúlyaként is szorgalmazták,⁴¹ hiszen ebben az időszakban már nem elhanyagolható számot tettek ki a felekezeten kívüliek.

Több éves törekvéseik eredményeként, kormányalakításukkor igyekeztek megvalósítani a népoktatási törvény reformját, visszaszorítva a liberálisok - általuk nem helyeselt - rendelkezéseit. Így 1883-ban novellával egészítették ki az 1869-es birodalmi népoktatási törvényt. 1880-ban Liechtenstein és Lienbacher képviselők terjesztették be a tervezetet a birodalmi népiskolai törvény módosítására, amely kiegészítő novella formájában valósult meg.⁴² Általa az egyház befolyása ismét nőtt, a felekezeti jelleget erősítették.

A liberálisok több ponton elleneztek a novellát, úgy vélték, hogy az nem felel meg a korszellemnek, és az oktatás színvonalát csökkentené, a tanárokat egyházi felügyelet alá helyezné. A novellát a konkordátumhoz való visszalépésként jellemezték.⁴³

A legélénkebben vitatott 48. § úgy rendelkezett, hogy iskolaigazgatóvá csak olyan személy nevezhető ki, aki azon a valláson van, amelyhez az iskolát látogató legtöbb gyerek tartozik, és képes ennek a vallásnak az oktatására is. Az iskolaigazgatók vallásoktatás terén való jártasságát azzal indokolták, hogy neki kötelessége arról gondoskodni, ha ezt valamiért az egyház nem tenné, hiszen a vallásos nevelést mindenképpen meg kell adni a gyermekeknek. Ebben az időben könnyen előfordulhatott, főleg a falusi iskolákban, hogy az iskolaigazgató egyben az egyetlen tanár is volt, így indokoltnak látták, ha ő el tudja látni a vallásos neveléssel járó feladatot. A vallás- és közoktatásügyi miniszter, Sigmund Conrad von Eybesfeld

---

³⁹ *Engelbrecht*: i. m. 118. o.

⁴⁰ *Leisching*: i. m. 62-63. o.

⁴¹ *Dzjadzio*: i. m. 5. o.

⁴² RGBl. Nr. 53., 1883.

⁴³ *Leisching*: i. m. 178. o.

képviselőházi beszédében arról számolt be, hogy nem lát kivetnivalót abban, hogy az iskolaigazgató kinevezésének a többségi valláshoz való tartozás legyen a feltétele, ugyanis a gyakorlatban ez egyébként is jellemző volt, elenyésző volt azoknak az iskoláknak a száma (1881-ben összesen 38 ilyenről tudtak), ahol ez nem így volt. A konzervatívok hivatkoztak a szülők elvárásaira is, akiknek sérülne a vallásszabadsághoz való alapjoguk, ha gyermekük számára nem lenne biztosított a vallásos nevelés. Viszont a liberálisok az iskolaigazgatók kinevezésével kapcsolatos problémát abban látták, hogy így a törvény nem teszi lehetővé, hogy - ha a diákok többsége a katolikus valláson van - egy felekezeten kívüli, zsidó, illetve protestáns viselje a hivatalt.⁴⁴

A liberálisok változtatásokat javasoltak, hogy az oktatás felett ne a katolikus egyház gyakoroljon befolyást. A Decemberi Alkotmány megsértését látták ebben, hiszen az egyház befolyását az állammal szemben elvileg már törvényesen visszaszorították az iskolákban; továbbá a hivatalvállalás nyilvánosságával kapcsolatban az egyenlőség alapelvének megsértésére hivatkoztak, amelyet az alkotmány szintén vallásra tekintet nélkül biztosított. Így tehát az 1883-as novella vitája során kiéleződtek a politikai konfliktusok. A novella - a katolikus-konzervatív kormányzat hatására - törekedett az oktatás felekezeti jellegét erősíteni az állami helyett, így kötelezővé tette a vallásoktatást a felekezeten kívüliek számára is, továbbá a tanárokat fegyelmi eljárás alá vonhatták felekezeten kívüliségük, illetve más kinyilvánított nézetük miatt.

A vitában Sturm is felszólalt, felidézve a gyakran felhozott vádat, hogy a kormány ismét az egyházra ruházná az iskolák feletti befolyást, ezáltal felhagyna az alkotmányba foglalt egyik legfontosabb szabadságának gyakorlásával. A liberálisok a kormányzatot éles kritikáknak vetették alá, többek között azzal is vádolva, hogy a birodalom ellentéteit kiélezi és „mindenkit mindenki ellen” buzdít.⁴⁵

A kormány azonban védelmébe vette tervét, és hangsúlyozta, hogy a módosítások nem vezetnének be olyan megoldásokat, amelyek ellentétesek lennének a már fennálló iskolarendszerrel. A kultuszminiszter szerint a vallásos nevelés az iskolák „szent kötelessége”, így félelmét fejezte ki az iskolai vallási közömbösséggel szemben. Ugyanakkor hangsúlyozta parlamenti beszédében, hogy az iskolák feletti egyházi felügyelet teljes visszaállítása nem áll érdekében a kormánynak.

---

⁴⁴ *Dziadzio*: i. m. 8. o.

⁴⁵ *Dziadzio*: i. m. 10. o.

Lienbacher konzervatív képviselő felszólalásában azt próbálta bemutatni, hogy a törvény nem fordítaná felekezeti a világi iskolák jellegét, hiszen ezek két külön iskolatípusban jelennének meg. A felekezeti iskolák az egyházak által alapítottak és fenntartottak, a közös iskolákra azonban nincsen befolyásuk. Azonban a képviselők többsége azt támogatta, hogy - a vallásoktatás kivételével, melyet minden felekezet részére egyenlően kell lehetővé tenni - felekezeti jellegtől mentes iskolák legyenek a Monarchiában.⁴⁶

Az 1883-as novella a katolikus egyház számára csak részeredményt jelentett, ezért Schwarzenberg hangsúlyozta a további lépések szükségességét. Az oktatási rendszer revízióját hirdették a további Katolikus napok alkalmával. A püspökök követelték a felügyeletben való közreműködésük és a katolikus gyermekek számára katolikus oktatók biztosítását. Azonban ezek a törekvések sikertelenek voltak annak ellenére, hogy a képviselőház elé többször is beterveztettek a felekezeti iskolák újbóli felállítására vonatkozó javaslatokat. 1889-ben a felsőház is elutasította a népoktatási törvény következő novellájának tervezetét, amely a vallásoktatás súlyának erősítését szorgalmazta. Az 1890-es években is több javaslatot készítettek - így például Alfred Ebenhochs 1897-ben -, melyek többek között a vallás és a felekezeti jelleg erősítését szolgálták, ezek azonban szintén nem voltak eredményesek.⁴⁷

A Verwaltungsgerichtshof osztotta a konzervatív kormánynak azt a nézetét, hogy a gyermekek ne legyenek felekezeten kívüliek, így születésükkel azt a vallást kövessék, amelyből a szülő kilépett. Így a felekezeten kívüli szülőnek hozzájárulását kellett adnia ahhoz, hogy gyermeke meg legyen keresztelve, vallásoktatást kapjon, és gyakorolja a vallást az általa elhagyott felekezetnél. Ezt a gyakorlatot a Reichsgericht is elfogadta, álláspontja szerint a szülőknél kötelessége a gyermeket vallásgyakorlásra kötelezni, akkor is, ha ő maga azt nem gyakorolja; ebben az esetben nem sérül a lelkiismereti- és vallásszabadság alkotmányos joga. Azonban egy 1882-es döntése szerint a szülőnek joga van saját világnézete szerint nevelni gyermekét, mely magában foglalja akár a vallásoktatás megtagadását is. Ez utóbbi döntése viszont arra az esetre vonatkozott, amikor a gyermek születése előtt léptek ki a szülők valamely felekezetből. A Verwaltungsgerichtshof szerint a szülők felekezetenkívülisége a gyermekekre nézve is érvényes volt. Ennek ellenére a konzervatív kormányzat mégis úgy rendelkezett, hogy az iskolai bizonyítvány kiadásához hittanból is jegynek kell szerepelnie, tehát ezen keresztül kötelezővé tették számukra is a vallásgyakorlást. Ez a gyakorlat egészen a XX. század elejéig

---

⁴⁶ *Dziadzio*: i. m. 5-8. o.

⁴⁷ *Engelbrecht*: i. m. 119-120. o.

fennállt, amikor a katolikus egyház ismét támadások keresztüzébe került mind a szocialisták, mind a liberálisok, illetve a német nacionalisták részéről. Az oktatás egyházasodását többen kritizálták, annak ellenére, hogy a Verwaltungsgerichtshof megerősítette a kormányzat döntéseit.⁴⁸

VII. A századforduló egyház- és oktatáspolitikai törekvései

A korszak oktatáspolitikai fordulatainak eredményeként az állami iskolák száma jelentős volt, ugyanakkor nem elhanyagolható számmal léteztek katolikus magániskolák mindenhol az osztrák területeken. A századfordulón a katolikus-konzervatív, illetve a liberális mozgalmak egyesületi formákban törekedtek nézeteik hatékonyabb képviselőjére. Ennek két tipikus példája a Katholische Schulvereine (Katolikus Iskolaegyesület) és a Freie Schule (Szabad Iskola) tevékenysége.

A korábban említett katolikus törekvések egyik megnyilvánulásaként 1886-ban alakult a Katholische Schulvereine, Kaspar Schwarz elnökletével. Célja a katolikus iskolák fenntartása, emellett a kötelező vallásoktatás és a vallásos erkölcsi nevelés védelme volt. Tevékenysége ténylegesen a katolikus magániskolák felállításában, fenntartásában és támogatásában valósult meg; továbbá tanárok számára is szerveztek képzéseket, amelynek célja a megfelelő vallási-erkölcsi nevelés megadására képes tanerő biztosítása volt.⁴⁹

A katolikus tendencia ellenpontjaként a század utolsó éveiben megalakuló Freie Schule elnevezésű egyesület a katolikus egyház pozíciójának visszaszorítását tűzte ki céljául. Ennek eléréséhez elsősorban az iskolák szekularizációját szorgalmazták. Alapításukkor kifejezetten szóltak arról, hogy fellépnek az egyházzal szemben és küzdenek az ellen, hogy a jövőben bármelyik is államvallássá válhasson.

A kormány a liberális törekvésekkel szemben 1905-ös rendeletével továbbra is az oktatás vallási és erkölcsi nevelő jellegét emelte ki.⁵⁰ A katolikusok számára sikerként tartható számon az 1905-ös rendelet a népoktatásról és a polgári iskolákról, mely által a tanári állások betöltését meghatározott meggyőződéshez köthették, valamint a vallásoktatók feleltek a gyermekek erkölcsi neveléséért iskolán belül, sőt, azon kívül is, különösen a vallásgyakorlatokkal kapcsolatban.⁵¹

---

⁴⁸ *Dziadzio*: i. m. 10-12. o.

⁴⁹ *Leisching*: i. m. 179-180. o.

⁵⁰ RGBI. Nr 159., 1905.

⁵¹ *Leisching*: i. m. 178. o.

Az iskolarendszer ellenzői ebben okkal látták a felekezeti jelleg megerősítését. A Freie Schule a Dezemberverfassung által garantált magán iskolaalapítási jogára alapozva felállított egy vallásoktatás nélküli magániskolát azzal a céllal, hogy ellensúlyozza az ismét egyre inkább egyházi befolyás alá kerülő iskolákat. Ennek következményeként az iskolájuk nem kapott támogatást, ezzel szemben emelt panaszukat pedig a Verfassungsgerichtshof mint megalapozatlant elutasította. Az iskolát bezárták és panaszukkal kapcsolatban a Reichsgericht sem állapított meg alkotmányosértést.

A fentiek alapján elmondható, hogy a konzervatív kormányzat a korszakban messzemenően védelmezte az iskolai vallásoktatás fontosságát, mely tehát kötelező volt még a felekezeten kívüliek számára is, és az egyik felekezethez sem tartozó szülőket arra kötelezték, hogy megjelöljenek egy felekezetet, amely hitében gyermekük vallásoktatásáról az iskolában gondoskodnak. A gyermekek vallásos nevelése általános volt, melyet megerősített a Verwaltungsgerichtshof és a Reichsgerichtshof gyakorlata is. Előbbi azonban hozzátette aggályait aziránt, hogy így végső soron mégis sértik a szülők lelkiismereti- és vallásszabadságát.⁵²

A liberálisok felléptek a felekezetekkel szemben, és általánosságban a vallás kulturális és szociális szerepét kérdőjelezték meg. Törekvéseik ellenére az iskolarendszerben nem történt jelentős változás. Azonban a konzervatívok által kialakított alkotmányos rendszer, bár a Verwaltungsgerichtshof és a Reichsgericht védelmét élvezte, csak az első világháború kirobbanásáig tartott.

VIII. Összegzés

A XVIII. századig a Habsburg Birodalomban az egyházak gondoskodtak az iskolákról, azonban a Mária Terézia és II. József nevével fémjelzett reformokkal ez már nem volt összeegyeztethető. Ennek megfelelően állami oktatás valósult meg a század végére. A rendszer azonban nem állt fenn sokáig, mivel I. Ferenc a XIX. század kezdetén visszahelyezte az iskolákat az egyházak hatáskörébe.

Az elkövetkező évtizedekben az oktatás színvonala csökkent, valamint a szabadelvű gondolkodók az egyház visszaszorítását szorgalmazták más területek mellett az oktatásban is. A polgári modernizáció korában a közoktatás kérdésének rendezése fontos helyen szerepelt, hiszen annak jellege és minősége nagyban kihatott az állam egyéb területeire is. Az 1848-as

---

⁵²Dziadzio: i. m. 12-13. o.

alkotmányozási folyamat során azonban csak részeredményekről beszélhetünk, az iskolák államosítása tervként jelent meg. Ugyanekkor az egyház is élénken igyekezett érdekeit képviselni, így tárgyalások keretében fogalmazták meg álláspontjukat a felekezeti jelleg fenntartása fontosságát illetően.

A katolikus egyház törekvése támogatásra lelt a kultuszminiszter által és megkezdték a Szentszékkal együttműködve a konkordátum kidolgozását. A dokumentum által létrehozott konkordátum-iskolákat a többi felekezet és a liberálisok ellenezték, hiszen azok a katolikus egyház dominanciáját biztosították az iskolák felett, ezzel más felekezeteket hátrányba hozva és a közös iskolák lehetőségét kizorítva. Az ebből eredő gyakorlati problémák előrevetítették a rendszer reformját, amely a Decemberi Alkotmánnyal, illetve az állam és az egyház viszonyát rendező Májusi Törvényekkel valósult meg: a katolikus egyház jogait visszaszorították és állami felügyeletet valósítottak meg az iskolák felett. Az 1869-es birodalmi népoktatási törvény az előző rendelkezéseknek megfelelően közös, felekezeti jellegtől mentes, állami iskolákat állított fel.

A liberális törvényhozással szemben a század végére ismét megerősödött a katolikus-konzervatív párt, amely kormányának megalakításakor igyekezett visszaszerezni befolyását az iskolákban az 1883-as novellával. A népoktatási törvény kiegészítése hangsúlyt helyezett a vallásra és az egyház szerepére, visszalépve a felekezeti oktatás felé.

A különböző érdekképviselői mozgalmak mind az egyházi, mind a közös intézményeket támogató oldalon felléptek és magániskolákat alapítottak. Bár a századfordulón a konzervatív kormány egyháznak kedvező rendelkezéseit többen támogatták, a felekezeti jelleg felé visszaforduló iskolarendszer már nem volt általánosan megvalósítható a közös, állami iskolák létrehozása után.